

Rafik Šami

Sofija

Preveo s nemačkog
Nebojša Barać

■ Laguna ■

Naslov originala

Rafik Schami

SOPHIA ODER DER ANFANG ALLER GESCHICHTEN

Copyright © Carl Hanser Verlag, München 2015

Translation copyright © za srpsko izdanje 2017, LAGUNA



Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Za Rut i Emila,
koji obično prvi čitaju moje priče,
i
za sve
koji fatamorganu smatraju svojim izgubljenim rajem.*

Sadržaj

O snu o održavanju ravnoteže	9
Bekstvo ili delimična pobjeda smrti	26
Tetka Amalija ili velika kriza	46
Vreme pre Sofije	67
Stela ili o blagosti lavica	71
Voleti znači pobuniti se protiv smrti	84
Prvo iskušenje ili o vladavini životinjske pohote	90
Vatra ljubavi i voda razuma	103
Procep ili dve predstave o životu	112
Sofija, spasiteljka u nevolji	118
Dvostruki život ili laži jednog zaljubljenog supruga . .	126
Tridesetogodišnja plovidba po mirnim vodama	136
Lola i Alisa ili vreme posle Violete	139
Munirin predlog i smeo poduhvat	145
San ili čežnja prognane laste	148
Amira ili stolica za ljuljanje u srcu	165
Ništa nije prepušteno slučajnosti ili strah trkača dok preskače prepone	176

O iznenadnom rastajanju i sporom stradanju.	190
Mozaik prispeća ili o izgubljenim mestima i vremenima	199
Cena ljubavi.	228
Susreti ili o obmanama i samoobmanama.	240
Namerna provokacija ili opasna opklada	253
Aida ili uskrснуće nade	266
Lov na zver ili kako započinju katastrofe	272
Maha ili nemogućnost vaspitavanja roditelja	290
Baksuz ili prva slepa ulica	297
Mozaik ljubavi	310
Izbledela ljubav ili druga slepa ulica	319
Makrosnimci jednog bolesnog društva	335
O neupotrebljivosti starih prijateljstava ili treća slepa ulica.	348
Pouzdanost voljenog ili težina jednog obećanja	360
Hanijevi ožiljci i Tarekova ruka ili put nade.	363
Tako daleko, a ipak tako blizu	392
Aida i Karim ili oaza pred putovanje u neizvesno	396
Božić ili sećanje na cveće	417
Teška vremena ili nada u lavirintu	433
Oproštaj ili priprema za žestoko iskušenje	441
Majčin razgovor sa sobom	464
Čudan predosećaj grlica ili gorak rastanak	469
Rasejanost žene koja voli	476
Ljubavno pismo mrtvacu ili ples na užetu.	482
Najteži ispit ili skok u ponor	490
Muzika u srcu voljene	495
<i>O piscu.</i>	499

O snu o održavanju ravnoteže

„Strpljenje i humor su dve kamile
uz čiju pomoć možemo da proputujemo kroz svaku
pustinju.“

ARAPSKA IZREKA

Damask, leto 2006.

Aida je tog dana vozila naročito nesigurno, doduše, uspevala je da održi ravnotežu na biciklu, ali neprestano je gledala ka volanu, a prednji točak krivudao je po betonu poput zmije. Karim ju je opomenuo: „Gledaj napred, zaboravi volan, on će kao rob pratiti tvoj pogled“, ali ona je kao hipnotisana zurila ka blistavoj šipci između svojih ruku.

Aida je tu vožnju kroz Ulicu jasmína nazvala vatreno krštenje. Tog dana nosila je espadrile, plave pantalone i crveno-belu prugastu majicu. Svoju dugu sedu kosu uvezala je u konjski rep. Iznova i iznova bila je nadomak padanja i pritom se

uvek glasno smejala, kao da želi da prikrije snažno lupanje srca. Karim je čvrsto držao bicikl za sedišta.

Bio je to izdržljiv holandski bicikl, koji je polovan kupio pre trideset godina. Obožavao ga je i sve te godine nikome nije dozvoljavao da ga vozi. Nije mogao ni da zamisli da će se to ikada promeniti, sve dok ga Aida pre otprilike mesec dana nije pitala postoji li nešto što ne ume, a što bi želeo da nauči. Bili su u vezi već više od pola godine.

„Da sviram neki instrument“, odgovorio je i kratko razmislio, „bolje rečeno, da svoje omiljene melodije naučim da izmamim lauti“, dodao je tiho, a ostatak je progutao: „onako kako ti to umeš“, zato što je bio uveren da je za to sada prekasno. Istina, ruke su mu bile spretne, ali imale su već preko sedamdeset pet leta.

Još kao dete je sanjao o tome, ali u roditeljskoj kući muziciranje nije bilo dozvoljeno, i mada su, doduše, kao imućna porodica imali radio, pa bi i njegov otac, pored vesti, povremeno odslušao i poneku modernu pesmu ili klasičnu kompoziciju, ipak nikome nije dozvoljavao da peva ili svira. Karimova majka imala je prekrasan glas, ali pevala je samo krišom, kada otac nije bio kod kuće. Kada se njegov brat Ismail jednom usudio da tiho zasnira frulu koju je kupio, dobio je batine. „To su ciganska posla“, rekao je otac prezrivo.

Aida ga je oduševljeno pogledala. „Mogu da te naučim za tri meseca. Ako svakodnevno budeš marljivo vežbao, melodije će lako pronaći put do tvojih prstiju. Međutim, potrebno je malo strpljenja“, rekla je i zastala, „a i humora“, dodala je i pomazila ga po obrazu.

„A ti, šta si ti oduvek želela, a nikada se nisi usudila da uradiš?“, pitao je i osmehnuo se pomalo stidljivo, hteo je da prikrije osećanje nesigurnosti.

„Da vozim bicikl. To je bio moj san još od kada sam bila devojčica. Zavidela sam braći, njihovim prijateljima i svim dečacima u komšiluku na tom lebdenju, lako poput pera, ali kada sam jednom prilikom izrazila želju, majka mi je odbrusila glasno i ljutito, onako kako se obično ponašala kada se plašila. Rekla je da izbijem to sebi iz glave. Žene ostaju kod kuće, pa im zato i nije potreban bicikl. Vožnja bicikla može imati rđave posledice, objasnila je značajno. A kada sam je začuđeno i naivno upitala koje su to posledice, tvrdila je da mnoge žene nakon vožnje bicikla više nisu bile device. 'A onda objasni tupavim muškarcima da si još uvek nedodirnutu', rekla je sa žaljenjem. Tu nije bilo leka.

„Nisam joj verovala. Zvučalo je kao i sve ostalo što je moja majka govorila kada bi se uplašila. Tako je preterivala da bismo se ubrzo svi našli usred džungle sujeverja, straha i stida, a kroz taj mrak teško je bilo moguće prodrati do istine. Pijenje kafe podstiče rast brade mladim devojka, slomljena ogleđala donose sedam godina nesreće, od pušenja žene postaju neplodne, šaljivo kolutanje očima može da preraste u stalnu zrikavost, trudne žene trebalo bi da dobiju svaku vočku koja im se jede jer će u suprotnom beba na licu ili negde drugde na telu imati beleže u obliku vočki za kojima je majka čeznula. Teča Barakat, suprug tetke Marije, navodno je jednom četiri dana jahao do Jafe i nazad kako bi svojoj trudnoj ženi odatle doneo pomorandže. Dobila je punu korpu tih čuvenih slatkih vočki, a kasnije i zdravu bebu.

„Ja sam uvek smatrala da je vožnja bicikla nešto elegantno, a održavanje ravnoteže podsećalo me je na kretanje hodača po žici u cirkusu. I, pre svega, ta dostojanstvenost!“

„Za to su ti potrebne dve do tri nedelje“, izgovorio je i tek sa zakašnjenjem uvideo ishitrenost svoje izjave. Prilikom sviranja laute ne možeš da polomiš ni ruku ni nogu,

ali dok voziš bicikl, to je i te kako moguće. Oduševljeno ga je pogledala svojim tamnim očima, jurnula ka njemu, sočno mu poljubila usne tako da su sve bojazni poput slepih miševa odlepršale iz njegove glave.

„Nauči me“, preklinjala ga je i mogao je da vidi suze rado-snice u njenim očima.

Čudno je što tako dugo uspevamo da živimo sa svojim skrivenim željama. Bili su zajedno više od šest meseci i otvo-reno su jedno drugom pričali o svojim dotadašnjim životi-ma, a onda su iznenada otkrili da još uvek ne znaju dovoljno jedno o drugom.

„Možda sam se plašila da ćeš mi se smeјati“, rekla je Aida Karimu, ali prvenstveno da bi sebi objasnila zašto mu to već odavno nije rekla. Karim je klimnuo glavom. „I ja sam ose-ćao isto. Od dvadesete godine to više nikome nisam ispri-ćao. A kada bi me neko pitao koje su moje neostvarene želje, odgovarao sam da bih voleo da umem da plešem ili letim kao lasta. Nakon što je preminula moja supruga Amira, više nisam želeo da plešem.“

„A ja prilikom plesanja nikada nisam mogla da se opustim. Uvek sam brojala korake i obraćala pažnju na to da sve ura-dim kako treba. U nekom trenutku, u desetoj ili dvanaestoj godini sam odustala. Ali voženje bicikla ostalo je moj san.“

Aida je bila prilično niska. Kada je hodala bosa, čelo joj je bilo na visini njegovog ramena. Bila je vitka i atletski gra-đena i ko nije znao da ima pedeset godina, mislio je da je četrdesetogodišnjakinja. Kada bi joj neko udelio kompli-ment, ona je odgovarala: „Ljubav podmlađuje! Zaljubite se i videćete“, i smeјala se.

Aida je oduvek bila pustolov. Karim je to vrlo brzo saznao i uvek je strepeo zbog nje, zbog njene lakomislenosti.

Posle nedelju dana vežbanja na velikom, skoro uvek praznom parkiralištu jedne napuštene fabrike tekstila ispred Istočne kapije, nedaleko od Karimove kuće, želeo je da je nauči da vozi i u nekoj prometnijoj uličici. Otpratio ju je do njene uličice, koja je bila malo šira i sa zapadne strane se protezala uporedo sa Ulicom jasmína. Aida je vozila mirno, a Karim je njen bicikl držao za sedišta. Nekoliko muškaraca i žena posmatralo ih je kroz prozore ili sa klupa ispred kuća i sa neodobravanjem odmahivalo glavama. Međutim, Aida se ni najmanje nije obazirala na to. Uskoro je Karim mogao da pusti sedišta tako da ona to i ne primeti. Trčao je pored nje, a kada ga je ugledala, skoro joj se zavrtilo u glavi. „Pri-drži me“, viknula je obeshrabreno, „jesi li poludeo?“, i skoro se zakucala u zid. Karim ju je uhvatio, ona je zakočila i zaustavila se. Osetila je veliko olakšanje.

Potrajalo je još pet dana dok nakon prvih nekoliko metara nije mogla da dovikne Karimu da sada može da je pusti, a onda je vozila ulicom i pritom je neprestano zvonila, a kada bi stigla do ugla Jevrejske ulice, okrenula bi se i vratila. Pri-bližavala mu se sa širokim osmehom na licu. Međutim, loše je ulazila u krivine, dva puta je ogrebala koleno o zid zato što je luk bio prevelik, kolena su joj bila krvava, a smeđe pantalone pocepane, ali nije pala. Kada je nedelju dana kasnije naučila da vozi savršeno, Karim joj je predložio da nastavi sa vežbanjem u Ulici Saitun, kojom su prolazili i automobili, iako, istina, veoma sporo. Ulica Saitun bila je bezoblična i široka. U njoj su se nalazili sedišta katoličkog patrijarha i velika katolička crkva.

Aida se protivila tom predlogu. „Tamo sve vrvi od popova i biskupa, čim ih vidim, unervozim se.“ Nasmešila se kada je pomislila na ispovedanje, nešto što nije radila više od pedeset godina, na klečanje i izgovaranje: „Oče, grešila sam.“

„Šta smo radili? Kako smo grešili? U mislima? Telesno?“

„Da, telesno, s biciklom“, tako bi odgovorila. Njena prijateljica Sara pričala joj je da vožnja biciklom može seksualno da zadovolji žene. „Znaš već“, rekla je, „sedište obavlja svoj zadatak bolje od mnogih muškaraca.“ Sara je verovala u to iako nikada nije sela na bicikl.

„A šta kažeš na Ulicu jasminka?“, Karim je prekinuo njene misli.

„To ne bi bilo loše.“ Želela je da pokaže ženama da je postala biciklistkinja. „Najbolje u tri po podne kada svi sede na klupicama ispred kuća“, rekla je i nasmejala se licima koja je svojim unutarnjim okom već mogla da vidi kako zveraju otvorenih usta. Bila je to njegova uličica. „Ako položim taj ispit, moći ću i bez ruku da vozim kroz pakao“, rekla je. Ta ulica joj je već dugo bila poznata, a otkako je pola godine bila Karimova ljubavnica, čak je bolje upoznala i žene koje su tu živеле.

Ulica jasminka nalazi se u hrišćanskoj četvrti grada Damaska pored istorijski čuvene Prave ulice, proteže se uporedo sa Ulicom Abara i Ulicom Saitun.

Kroz kameni lučni prolaz i uzak, mračan tunel širok nepun metar ulazi se u tu uličicu široku otprilike četiri metra. Taj ulaz u obliku grla flaše spasao je uličicu od motornog saobraćaja. A i većina turista previđala je da je reč o prolazu ka nekoj uličici budući da je više podsećao na ulaznu kapiju neke kuće. Iznad lučnog svoda prolaza spajaju se fasade dve zgrade i savršeno sakrivaju uličicu, zaklanjaju je od očiju neupućenih.

Do pedesetih godina prošlog veka ulaz je čak krasila kapija ukrašena kovanim gvožđem i bronzom, ali je nakon izložbe „Kapije Damaska“ iznenada nestala. I decenijama kasnije tvrdoglavo su opstajale glasine da je neki bogati šejh

direktoru izložbe platio veliku svotu za tu prekrasnu kapiju i da je završila negde u Kuvajtu.

Ali čak i radoznali turisti koji bi prošli kroz tunel, ubrzo bi razočarani ustanovili da Ulica jasmína, pored izuzetno očuvane kamene kaldrme i brojnih klupa, puzavica i saksi-ja sa cvećem koje su se graničile sa kićem, nije nudila ništa posebno. Nije bilo nikakvih upadljivo zanimljivih građevina, sa obe strane nizale su se obične jednospratne kuće sa fasadama od ilovače, koje su sve izgledale skoro isto. Turisti nisu znali da su skromne fasade bile dobro osmišljena maska, stara nekoliko vekova i uz to veoma delotvorna. Maska koja na rastojanju drži i zavirljivce i poreske uterivače.

Unutra, iza kapija, pod vedrim nebom prostiru se dvorišta koja svedoče o čulnosti života žitelja Damaska.

Ulica jasmína završavala se petsto metara dalje okruglim Manastirskim trgom okruženim kućama, sa dva dućana među njima koja su prodavala namirnice i potrepštine za domaćinstvo. Karimova velika kuća nalazila se na uglu. Vrata njegove kuće bila su poslednja s leve strane uličice. Druga vrata u dugačkom, visokom kamenom zidu vodila su u njegovu baštu. Odmah pored njih stajala je prastara klupa koju je već nagrizao zub vremena. Bila je isklesana iz jednog komada kamena. Karim je na toj klupi često uz kafu uživao u kasnim popodnevim. Pred posmatračem prostirala se ruševina manastira, a pokoja zelena biljka izvirivala je između kamenih ploča i ostatka zidina. Taj manastir posvećen Svetom Jovanu sagrađen je u desetom veku i uništen je prilikom jednog zemljotresa 1157. godine. Tada je samo u Damasku i okruženju poginulo više od osamdeset hiljada ljudi. Dakle, dve trećine stanovništva, ali stanovnici Damaska su se, kao što se to u prošlosti već često dešavalo, uzdigli iz ruševina i ponovo sagradili grad. Međutim, manastir nikada više nije

renoviran, njegovo kamenje završilo je u mnogim kućama hrišćanske četvrti, kao da je iza toga stajala skrivena namjera da manastir i Jovan, njegov pokrovitelj, nastave da žive u svakoj od tih kuća.

Gradske zidine u pozadini na tom mestu nisu bile naročito privlačne, brze i otaljane popravke pomoću raznolikog manjeg kamenja iz mnogo proteklih vekova poprilično su ih naružile, a svako razaranje koje je prethodilo tim popravkama uzrokovalo je obilje tragedija. Osim toga, sa ove strane zida šut sačinjen od gline i pepela, nakupljen posle požara i zemljotresa, sakrivao je dve trećine njegove visine. Stanovnicima Damaska nikada nije dozvoljeno da šut iznesu iz grada da ne bi uništili plodnu ravnici koja je hranila čitav grad. Gradske zidine su sa spoljašnje strane, ka živahnoj Ulici ibn Asakera, visoke preko devet metara, a sa unutrašnje strane, na obodu Manastirskog trga, nepuna tri metra.

Dve topole usred ruševine i omeđene zidinama štrčale su ka nebu, izdizale su se dostojanstveno nad svojim niskim okruženjem. Strance nimalo nije zanimala činjenica da sunce 23. juna tačno u sedam svoje zrake šalje između stabala i dodiruje vrh skromnog groba u obliku četvrtastog stuba visokog dva metra koji se sužavao na vrhu. Neupadljiv grob ispod njega često je prekrivalo cveće. Većina posetilaca ne zna mnogo o ovim ljubavnicima koje je ujedinila smrt nakon što im je život uskratio ispunjenje njihove ljubavi. Ali stanovnici hrišćanske četvrti upućeni su u priču o Fadiju i Fatimi, pripadnicima različitih religija, zbog čega im nije bilo suđeno da život provedu zajedno. Sahranjeni su tamo gde su pronađeni kako leže zagrljeni. Pripoveda se tako mnogo priča o toj ljubavi i o tome kako su topole izrasle tako da svaki put kada dune vetar, svojim šapatom mogu da podsete na Fadija i Fatimu. Na grobnici nisu bila uklesana imena, ali svako

dete u ovoj četvrti zna imena ovih mučenika ljubavi. I svake godine kretala se povorka sa stotinama žena iz cele hrišćanske četvrti ka tom grobu i strpljivo čekala dok ne zasja sunce, a zatim bi zapevale dugačku tužbalicu zbog nepravde koju su njih dvoje doživeli. Ta ceremonija obično je trajala dva sata, nakon čega su se žene suznih očiju vraćale kućama. Ali to je već druga priča.

Zbog srećnih okolnosti koje su je sačuvale od motorizovanog saobraćaja, ova uličica deluje kao negovano dvorište nekog zaseoka. Kada se izuzmu tri hladna i kišovita meseca godišnje, žene i stariji muškarci običavali su u petnaest časova da izađu na ulicu i sede ispred ulaza svojih kuća. Decu i njihove lopte, klikere i troketice oterali bi odatle na dva sata, i ona su nastavljala da se igraju na Manastirskom trgu ili pokraj ruševina. Uličicu su zalivali vodom kako bi obezbedili prijatnu hladovinu. Pili su kafu i čaj, razmenjivali su glasine i širili ih i mnogo se smejali. Oko sedamnaest časova okupljanje bi se okončalo i deca su se sa svojom cikom i vriskom vraćala u ulicu.

Nijedan prodavac ili biciklista nije se usuđivao da tokom ta dva sata remeti taj mir i raspoloženje. Jezik žena iz te uličice izazivao je strahopoštovanje i izvan hrišćanske četvrti. Njihovu otrovnost poznavali su mnogi ulični prodavci, poštari, policajci i prosjaci. Govorilo se da žitelji Damaska imaju svoje čuvene čelične bodeže, a Ulica jasmína imala je jezike žena. Karim je to znao. Aida je pak upravo tada želela da se provoza pored njih. Znala je da joj mnoge žene zavide na Karimovoj ljubavi. Dok je bila samo udovica, žene iz te uličice su je sažaljevale, ali da se udovica zaljubi „i pre nego što se zemlja na muževljevom grobu osušila“, e, to je već bilo nemoralno. Međutim, ljubav ne pita čak ni srce za dozvolu, a grobovi je se tek ne tiču. A pritom su te žene bile iste one koje

su svakog 23. juna tugovale pokraj groba ono dvoje zaljubljenih, i to uprkos tome što legenda pripoveda da je muškarac bio musliman, a devojka hrišćanka.

Osim žena, i muškarci iz hrišćanske četvrti prezirali su Aidu, koja se zaljubila baš u muslimana Karima. „Kao da nema dovoljno hrišćanskih muškaraca“, režali su kada bi je ugledali. Oni koji su uvek ponosno isticali uspešan suživot pripadnika raznih religija u uličici smatrali su da ta ljubav predstavlja prekoračenje granice koju su sami sebi postavili. Kao da je ljubavi potreban pasoš pre nego što osvoji nečije srce.

A Karim? Imao je pripremljen odgovor, i za prodavca povrća i za frizera: „Ja nisam ni musliman ni hrišćanin, ni Druz ni Jevrejin, moja veroispovest je ljubav, razumeš?“ Međutim, bilo da su klimali glavama, odmahivali ili se smeteno smešili, svakako ga nisu razumeli.

Otkako se s jeseni prošle godine rasplamsala Aidina ljubav prema Karimu, ona kao da je iz dana u dan postajala sve mlađa. I žene iz uličice su to primetile, i to ne samo zato što su joj haljine bile sve šarenije već su i njen hod, način smejanja i pažnja koju je privlačila sve više podsećali na kakvu drsku devojku koja radoznalo i neustrašivo živi svoj život. Međutim, da su te žene iskreno priznale da tako razmišljaju, to ne bi bilo ništa doli potvrda njihovog poraza. Zato je u obe ulice kružila priča da su Aidin sumnjiv moral i nepoštovanje sopstvene hrišćanske religije razlozi iz kojih osećaju odbojnost prema njoj. Pritom nije nimalo važno što većina tih žena i muškaraca o hrišćanstvu ne znaju mnogo više od „Hvaljena neka si, Marijo“ i „Očenaš“.

Komšinice koje su svakog usputnog prolaznika pozivale na čaj ili kafu odbijale su da pozovu Aidu. Ne, više im se nije dopadala ta udovica koja je zavela onog privlačnog i

duhovitog udovca pre nego što su neke druge žene uspele da ostvare svoje naume sa njim. Sve to je Aida znala i zato je po svaku cenu želela da prođe kroz to vatreno krštenje.

„Paziću na tebe“, obećao je Karim, zato što je dobro poznao svoju uličicu, a i osetio je kako je Aida iznenada nesigurna. Tog važnog dana hodao je pokraj nje dok je ona iz čuvene Prave ulice gurala bicikl ka Ulici jasmína. Kao i obično, i tog letnjeg dana nosio je pamučnu košulju i pantalone boje peska. Pogledao ju je i pitao: „Želiš li to zaista?“

„Želim“, rekla je, „po svaku cenu.“

„Onda ne smeš da se osvrćeš. Je l' ti poznata priča o Lotovoj ženi?“

„Jeste, pretvorila se u kip soli zato što nije imala ime, ali ja se zovem Aida i pretvoriću se u čokoladu da bi mogao da me oližeš“, rekla je Aida i poljubila ga u usta.

„O, bože! Moramo da požurimo! Već sam osetio ukus čokolade“, rekao je. Muškarci se nikada ne osvrću, pomislila je Aida, oni slede svakoga ko uspe da ih ubedi i pritom brzo gube vezu sa prošlošću. Žene se iznova i iznova osvrću, iz brige, čežnje, radoznalosti i saosećanja. Zato oklevaju češće od muškaraca. To je oduvek bilo tako.

„Molim lepo, gospođo Čokolado“, rekao je Karim. Krenula je. Krojač Bendžamin, koji je upravo izašao ispred vrata svoje radnje da predahne i popije kafu, samo je odmahnuo glavom. Njegov sud bio je jasan: kiselo se nasmešio.

Karim je pohitao za njom. Dok je jurio kroz uzani prolaz koji su stanovnici nazivali „hodnik“, osetio je njenu nelagodu. Uhvatio je bicikl za sedišta tako da ona to ne primeti. Uličica je vrvela od žena i staraca. Podigli su poglede, neki su se domunđavali. Preneraženi pogledi streljali su svaki delić njenog tela. Osećala je njihove ubode i izbegavala susretanje sa nečijim pogledom. Usredsredila se na volan i brzo okretala pedale.

Jedna starica sedela je pokraj prozora i jela parče jabuke. Skamenila se kada je ugledala Aidu, odmahнула je glavom i viknula nešto u unutrašnjost kuće, jedna gojazna devojka je istrčala, stala pored nje i položila šaku preko usta kao da želi da suzbije vrisak.

Kada je prevalila otprilike polovinu puta, negde na visini krojačeve kuće, dvadesetogodišnja poslastičareva kćerka iznenada je skočila, pretrčala ulicu i sela na slobodnu klupu ispred očeve kuće na drugoj strani ulice. Karim je poznao tu mladu udovicu. Pričalo se da joj je muž, oficir mornarice, poginuo prilikom vojne vežbe na moru. Od žalosti je skrenula s uma. Često je noćila na katoličkom groblju, na suprugovom grobu. Ponekad mu je čak nosila i njegova omiljena jela.

Aidi je zastao dah, počela je da krivuda i cima volan, ali radila je to suviše žustro, tako da je prednjim točkom blago dodirnula koleno komšinice Afife, supruge obučara Tume; ova je odmah vrisnula i prosula malo kafe na zemlju. Aida je uspela da ispravi volan, nastavi da vozi po sredini ulice i tako se spase u poslednjem trenutku. U istom času celo telo joj je oblio znoj.

„Hej, ti, pazi!“, viknula je Afifa užasnuto.

„Potrebne su joj naočare“, nasmejala se druga žena.

„Kupiću joj ih kod starinara“, dodala je jedna komšinica.

„Sasvim je poludela“, viknula je jedna debeljuškasta žena koju Aida nije poznavala.

„Očevidno joj divljaju hormoni.“

„Samo joj još nedostaje da obuče crveni šorts!“

„A ni Karim više nije onaj stari.“

„Izgleda da lagano gubi razum.“

„Kada stariji ljudi neposredno pred odapinjanje pomahnitaju od požude, to je poput prdeža samrtnika: ožalošćeni se gade, a rasteruje i anđele koji su došli po njegovu dušu.

Preostaje samo đavo! A to je...“, viknula je neka druga žena. Svi su se nasmejali iako kraj rečenice niko nije razumeo.

Aida nije mogla da odredi kome pripadaju glasovi, ali osetila je kako joj se grči želudac. Takva mržnja samo zbog vožnje biciklom? I u drugim ulicama su joj se ljudi smejali, ali ovako otrovne dosetke čula je prvi put. Da, bila je to mržnja. Ali odakle je poticala takva mržnja? Zašto ih je povređivala njena ljubav prema Karimu ili vožnja biciklom? Zar nije Karim već decenijama usamljen živeo među njima? Da je želeo neku od tih žena, sigurno bi joj to već rekao. Da li je zavist bila majka te mržnje ili je mržnja već odavno vrebalila u njihovim dušama i samo čekala na odušak, mogućnost da se ispolji? Karim je osetio kako ga obuzima jeza. Najradije bi zastao i odgovorio tim ženama. Nemilosrdne reči navirale su mu uz grlo kao ježevi koji žele da izađu, ali ne mogu. Osećao je kako mu neprijatno grebu grlo. Ali nastavio je ćutke da korača, držao se za šipku sedišta. Zatim, kada je smeh utihnuo, olabavio je stisak i nastavio da hoda pored Aide sve dok nisu stigli do kraja ulice. Tu je zastao dok je Aida obrnula krug na Manastirskom trgu, a kada je stigla do njega, doviknula mu je: „Ostani ovde, obrnuću sama još jedan krug. Vraćam se brzo“, zazvonila je i sigurno i pravolinijski provezla se kroz ulicu sve do dela gde se sužava i poprima oblik grla flaše. Karim je mogao dobro da je vidi zato što se u povratku vozila stojeći na pedalama. Radosno je zvonila i nadmeno okretala pedale, ustala je sa sedišta i samo vrhovima prstiju dodirivala volan. Nije dozvolila da je slude žene koje su iznenada iskakale pred bicikl, zazvonila je, isplazila se Afifi i odjurila!

„Ta besramna ludača... Da ima imalo stida, progutala bi ga i ugušila se“, čula je Afifu kako viče. Napokon je ugledala Karima kako stoji raširenih ruku, poput Isusa na

nevidljivom krstu i dobacila mu: „Voleću te dok god moje srce bude kucalo.“

Kada je stigla do njega, lagano je zakočila i veličanstvenim pokretom sišla s bicikla. Naslonila je bicikl na zid njegove kuće pored kamene klupice na Manastirskom trgu, zagrlila ga i šapnula: „Hvala!“ Kada je podigla glavu i pogledala ga, primetila je da se preznojio. Čelo mu se presijavalo, a pojedinačne kapljice znoja caklile su se među borama kao srebrne muzičke note. Pogladio ju je po glavi. „Bila si čarobna... i drska“, rekao je, a zatim su laganim korakom prošli pored zida na koji je Aida naslonila bicikl, sve dok nisu stigli do Manastirskog trga gde su u hladovini nameravali da uživaju u svežem vazduhu. Kamena klupa bila je skoro usijana od sunca.

Seli su na kamenu klupu u hladovini i on je zazviždao jednu pesmu koju je Aida obožavala. Doduše, bio je prinuđen da se nasmeje kada se prisetio Afifinog prestravljenog i zapanjenog lica, tako da je morao da prekine zviždanje. Aida se nije obazirala na njegov smeh, već mu je odzviždala melodiju, koja je ličila na cvrkut kanarinca. Karimovo zviždanje bilo je nalik škripanju stare pumpe za gume ili povremeno na probušen balon iz kojeg upravo ističe vazduh. Deca koja su se u blizini igrala klikerima zastala su nakratko, zagledala se u taj stari par, a onda su i ona prasnula u smeh, ni ona nisu mogla istovremeno i da zvižde i da se smeju, a to ih je samo još više zasmejalo.

„Nemoguće je“, rekla je Aida, „smejanje i zviždanje su neprijatelji. Moraš da se opredeliš za jedno.“

Karim i Aida sedeli su još dugo na kamenoj klupi, a kada je sve oko njih natkrilila senka i raširila hladovinu, prešli su na udobniju klupu pored zida Karimove bašte. Čavrljali su, smejali se, zviždali i ljubili se. Jedan riđokosi dečak svetlog pegavog lica gurnuo je laktom drugara koji je upravo

pokušavao svojim klikerom da pogodi tuđi. „Gle, gle, poludeli su“, rekao je svom drugu, ali ovaj se nije obazirao. Majka mu je još odavno rekla da su njih dvoje ludi. Usredsredio se na cilj udaljen oko tri metra – „Stari su kao moji baba i deda, a ljube se kao oni u bioskopu“ – pogodio je kliker i oduševljen skočio uvis; čime je uplašio ridokosog drugara.

I Karima je prepao krik koji je presekao njegov poljubac. „Ostani ovde, odmah se vraćam“, šapnuo je Aidi i kroz drvena baštenska vrata otišao u kuću. Ubrzo se vratio sa poslužavnikom na kojem su se nalazile dve čaše, boca araka, stakleni vrč vode sa ledom i posuda sa slanim kikirikijem.

Stakleni vrč bio je zamagljen, a kocke leda zveckale su pri svakom koraku kao daleki praporci, Aida ga je pogledala i iznova se zaljubila u tog čudesnog čoveka koji je umeo tako da uživa u životu.

Nazdravili su uspešnom „vatrenom krštenju“, a potom su čaše ponovo spustili na poslužavnik.

„A sada još i loču“, rekao je ridokosi dečak. Onaj drugi još uvek nije obraćao pažnju na njega, nije želeo da prekine svoj srećan niz i već je nišanio ka drugom klikeru.

Kada je sunce zašlo iza kuća, i poslednja deca vratila su se svojim domovima. Neka su usput skakutala poput ždrebaca.

Aida i Karim tiho su posmatrali kako se smrkava, kako sumrak prigušuje boje kuća i zelenilo manastirske ruševine. Sumrak je svet odenuo u svoj sivi ogrtač. Samo su se još poneka svetla grada suprotstavljala mraku. „Gladna sam“, rekla je Aida i pogledala svog voljenog, „a posle jela mogli bismo jedan sat da golicamo lautu“, dodala je.

Karim je prvi ušao u kuću, želeo je da tog dana naročito ugoditi Aidi i spremi joj njeno omiljeno jelo, kubee spremljene u rerni. Poneo je poslužavnik sa flašom araka, praznim

bokalom i čašama. Aida je dovezla bicikl kroz ulaznu kapiju u dvorište i naslonila ga na zid šupe.

Karim je ponovo zazviždukao, ovog puta melodiju jedne stare pesme, koju se nadao da će uz Aidinu pomoć uspeti da odsvira na lauti. U kuhinji je razmišljao o tome kako mu je teško padalo da desnom rukom žice laute precizno pogodi trzalicom od ptičjeg pera i da pritom prstima leve ruke čvrsto pritisne žice na pravom mestu.

Aida mu je poklonila lautu. Probao je da svira nekoliko instrumenata dok na kraju nije pronašao onaj koji mu najviše odgovara. Pokazala mu je u kojem položaju mora da sedi i kako da drži lautu da mu ne isklizne. Svakog dana vežbala je sa njim položaje prstiju kako bi Karim naučio da precizno pritiska žice i proizvodi čiste zvuke.

A Karim se čudio Aidinom znanju. Ne samo da je vlada la svakim delićem tog instrumenta već je bila potanko upoznata i sa njegovim istorijatom.

„Pre nastanka islama, lauta je imala tri para žica“, rekla mu je prvog dana, „zatim su u sedmom ili osmom veku dodali i četvrti par. Dodelili su svakom 'telesnom soku/elementu' jedan par žica i dodatno su ih obojili, i to gornju žicu žuto (žuta žuč/vatra), drugu crveno (krv/vazduh), sledeću belo (sluz/voda) i donju crno (crna žuč/zemlja). Kasnije, u devetom veku, dodali su i peti par žica za dušu bez koje ova četiri telesna soka ne mogu da stvaraju muziku.“

„Koje je boje duša?“, pitao je Karim.

„Taj par žica ostao je providan“, odgovorila je Aida, „zato što je duša nepojmljiva i nestalna.“

„Ali ja svoju dušu mogu da dodirnem i pojmim“, uzvratio je Karim i privukao Aidu k sebi, poljubio ju je, „čak i da je poljubim“, dodao je. Nasmejala se: „Kako da podučavam ovako zaljubljenog učenika? Vratimo se vežbanju“, trudila

se da svoj glas zaogrne zapovednim tonom, ali nije uspevala da suzbije kikotanje.

Karim je svakog dana strpljivo vežbao, ali melodija te jednostavne vežbe u poređenju sa Aidinim izvođenjem zvučala je mučno loše. Odlučio je da to prihvati s porcijom humora. Isplatilo se već samo zato što je imao strpljivu, brižnu i skromnu učiteljicu poput Aide, a svakako se nadao da će jednog dana ipak uspeti da nauči da svira lautu. Morao je da se nasmeši kada mu je unutarjni đavolak iznenada pred unutarnje oko stavio natpis na kojem je pisalo: samoobmana je hrana beznadežnih.

A ipak, i đavo greši.

Bekstvo ili delimična pobjeda smrti

Damask–Bejrut–Hajdelberg–Rim,
proleće 1970 – leto 2010.

Strah od zamke

Otkako je Salman Baladi pomoću krivotvorenih dokumenata napustio Siriju pa sve do letnjeg dana 2010. kada je odlučio da avionom otputuje za Damask, prošlo je četrdeset godina, dva meseca i sedamnaest dana. Povrh toga bilo mu je potrebno još šest meseci da detaljno proveriti sve okolnosti. Želeo je da bude sto posto siguran da je poništen nalog za njegovo hapšenje. Čitao je o slučajevima kada su čežnja iseljenika za zavičajem, prepredenost tajne službe ili ishitrenost doveli do toga da sirotog povratnika već na aerodromu uhapsu, nakon čega je morao da prođe kroz pakao mučenja i gubitka poslednje trunke ljudskog dostojanstva. Neki to

nisu preživeli. Drugi su platili milione da bi ih oslobodili. Zato je Salman želeo sve na miru da proveri. Doduše, bilo je teško uraditi to iz Rima.

Tek kada je postao siguran da tajna služba nije vodila istragu protiv njega, 5. decembra je u Rimu, svom drugom zavičaju, ušao u avion i poleteo ka Damasku. Njegova supru-ga Stela i petnaestogodišnji sin Paolo nisu želeli da pođu sa njim. Nije imao ništa protiv. Želeo je sam da se baci u naruč-je svog voljenog grada Damaska, onakvog kakav je napustio, želeo je slobodno da se kreće po njemu, bez obaziranja na pratioce kojima bi morao sve da objašnjava i prevodi.

Steli je prvoj postalo jasno s kakvom silinom i koliko je duboko Salmana obuzelo putovanje za Damask. U januaru 2010. proglašena je opšta amnestija za sve političke prestupe u prošlosti. Vlada se nadala da će tako mnoge bogate iseljenike namamiti da se vrate u zavičaj i time omogućiti nova ulaganja. Premijer je 3. jula potvrdio amnestiju ne bi li opovrgao broj-ne nepovoljne glasine zbog kojih mnogi iseljenici nisu želeli da se vrate. „Službenik koji na aerodromu uhapsi nekog od naše braće“, viknuo je glasno sa bine i na tren zastao, kao da je otkrio grešku u svom govoru „ili ga na neki drugi način bude uznemiravao, biće odmah otpušten. Braća povratnici su gosti Njegovog visočanstva.“ Iskusan premijer poznao je svoje sunarodnike i znao je da bi odmah počeli da zbijaju šale na račun hapšenja izvan aerodroma. Salman je pratio taj govor uživo preko satelitske televizije. Uspeo je da ublaži njegovo nepoverenje u odnosu na sve dotadašnje izjave sirijske vlade.

I dalje je, doduše, svaki dan odlazio u svoju kancelariju koja se nalazila u Ulici Prinčipea Amedea i vredno radio, ali od juna se, čim bi se smračilo, povlačio u svoju radnu sobu, slušao arapsku muziku i telefonirao satima. Steli i Paolu bilo je drago što je češće nego ikada ranije kuvao jela iz Damaska.

Međutim, osim toga gotovo da više nije imao vremena za nju i Paola, nije odlazio sa njom kod njenih roditelja u Trst, a nije želeo da ide ni na rođendanske proslave ili susrete sa prijateljima u kafićima i restoranima. Njihovi zajednički prijatelji u Rimu sve češće su se raspitivali šta je s njim. Karlo, zlatar, prilikom njihovog prošlog susreta u oktobru rekao je Steli: „Prenesi svom paši da nam veoma nedostaje. Svaka čast Damasku, ali on živi u Rimu, pa i mi Rimljani imamo pravo na njega.“ To nije bila ulizička izjava. Salman je zahvaljujući svom šarmu i duhovitosti bio duša tih večernjih susreta koji se se održavali makar jednom nedeljno.

Nedostajao je i vlasnicima njegovih omiljenih lokala. Vlasnik restorana *Nju stejšn* u Ulici Đuzepea Parina zabrinuto je pitao da se Salman nije možda naljutio na njega pa zato više ne dolazi tu da jede.

Stela ga je utešila, rekla mu je da i Salmanu nedostaje njegov restoran. Ali da posle četrdeset godina želi da otputuje i poseti zavičaj, ali da to putovanje nije baš jednostavno. Ponosila se Salmanom zato što je mnogim ljudima nedostajao. Njegova firma *Oazi*, sa glavnim sedištem u Rimu i ispostavama u Milanu i Ankoni, bila je najveća firma za uvoz namirnica iz arapskih zemalja i izvoz italijanskih specijaliteta u bogate zemlje u Golfskom zalivu, sa kancelarijama u Kuvajtu i Dubajju.

Sve više Italijana otkrivalo je orijentalnu kuhinju, a sve više bogatih Arapa želelo je da upozna čuvenu italijansku kuhinju.

Salman je, uprkos ekonomskoj krizi u Italiji, bio zadovoljan zaradom od svoje trgovine. Da, dva prodajna štanda u velikoj pijačnoj hali *Nuovo merkato eskvilino* koja je zakupio još od otvaranja 2001. i koja su vodila četvorica marljvih saradnika, zarađivala su više nego ikada ranije. Imao je

ambiciozne planove za ispostave u Firenci, Bolonji, Napulju, Torinu, Palermu i Trstu, ali i u drugim prestonicama arapskih zemalja, međutim, privremeno je odložio njihovo ostvarivanje pomoću jedne firme koja se bavila savetovanjem u vezi sa poslovnim ulaganjima. Njegovo putovanje u Damask bilo je važnije.

Čežnja za zavičajem i sećanje

U razdoblju od juna do njegovog polaska u decembru 2010, Salman je mnogo razmišljao o svom detinjstvu i mladosti u Siriji. Pesme koje je puštao preko plejera ili *Jutjuba* bile su starije od četrdeset godina. Savremene arapske pesme teško je podnosio.

Nabavio je veliku svesku i počeo da beleži događaje kojih se sećao, zapisivao je imena ljudi koji su u prošlosti igrali važnu ulogu u njegovom životu, prijatelja, rođaka i protivnika o čijoj sudbini ništa nije uspeo da sazna, imena mesta i osoba koje je, po svaku cenu, želeo ponovo da vidi. Njegovo sećanje radilo je punom parom.

Ali šta je zapravo uopšte sećanje? Salman je razmišljao, zapisivao, mnogo šta je ponovo precrtavao i zaključio da bi bilo suviše jednostavno kada bismo sećanje smatrali pukim arhivom. Sećanje je mnogo više od toga. Bili su mu potrebni dani za pronalaženje prikladne slike: sećanje je nevidljiv grad. U njemu se nalazi nekoliko četvrti za razonodu, tajna skrovišta, radionice za popravku koječega, groblje, mrtvačnica, krematorijum, nekoliko hramova za svece, mračna područja kojih se plašimo i izbegavamo ih, muzej, tamnice sa omraženima, hladnjače, kazan za podgrevanje starih događaja i vrtovi koje zalivamo, negujemo ili zapuštamo. I supermarketi

sa svakakvim svetlucavim kršem, laži i legende koje su unutar porodice, škole i crkve doživljavani kao istiniti, koje je zapamtio i koji su uticale na njegovo mišljenje. Dopadala mu se nemačka izreka: u laži su kratke noge. Dok je u svojoj sobi slušao kako Paolo gleda televizijski prenos neke fudbalske utakmice, iznenada se dosetio sjajne dopune: „*U laži su kratke noge, ali pogađaju gol!*“, zapisao je u svoju svesku.

Na koji se način sve odvija u tom čudnovatom gradu sećanja i dalje je, uprkos svim naporima nauke, tajna, nedokučiva poput najdubljih dubina okeana. Možemo da napunimo čitave biblioteke nagađanjima i rezultatima istraživanja o sećanju, zaboravu, potiskivanju, kratkoročnom i dugoročnom pamćenju, ali konačnu jasnu istinu o njegovom načinu rada još uvek niko nije uspeo da pronađe.

Istina je da određeni doživljaj možemo da zaboravimo jednu, deset, čak i četrdeset godina, vreme, tako kažu, briše tragove, a onda se dogodi nešto, smrt bliske osobe, neočekivan susret s nekom osobom, mestom, ponekad je dovoljan čak i miris, i iznenada je sve ponovo tu. Salmanu se činilo da je njegov nos ključ kapije ka mnogim sećanjima. Miris njegove ulice u Rimu bio je dovoljan da pred njegovim unutarnjim okom iskrсне neki doživljaj od pre pedeset godina u njegovoj uličici...

Salman je zaboravio većinu događaja iz svoje burne prošlosti u Siriji i sa svojom porodicom zadovoljno je živio u Rimu. Međutim, nikada nije zaboravio zašto je nezakonito napustio svoju zemlju. Pucnjava, teško ranjen policajac i njegov pogled koji je molio za milost, bekstvo i pretnja hapšenjem slike su koje su ga posećivale u košmarima, tokom prvih godina često, a zatim sve ređe.

Tih prvih godina roditelji su ga s vremena na vreme posećivali u njegovom prvom izbegličkom gradu Hajdelbergu.

Međutim, njegov otac se u starom romantičnom gradu na reci Nekar nije osećao prijatno, baš kao ni kasnije u Rimu, drugom gradu u koji se Salman odselio. Dok je Sofija, njegova majka, obožavala ljubazne komšije u oba grada, ali pre svega su je zanimali strani običaji i jela. Kada joj je Salman i u Hajdelbergu i u Rimu predlagao da izađu u arapski restoran, ona bi samo odmahнула rukom. „Nisam došla ovamo da jedem arapsku hranu. To mogu i u Damasku.“

Sa većom radoznalošću od mnogih etnologa posmatrala je način življenja Nemaca i Italijana, želela je da sazna kako jedu, smeju se, tuguju, raduju se, rade, zabavljaju, venčavaju i razvode. Salman je bio iznenađen kada je jednog dana video Sofiju kako odevena u crno stoji na groblju na sahrani neke njegove komšinice i ispunjena žalošću plače, i to iako je jedva poznavala tu ženu. „Plaćem za svojim mrtvim prijateljima, zbog sebe, zato što nas je sudbina razdvojila, kao i nad ovim bednim čovečanstvom koje ne razume smrt“, odgovorila je kada ju je Salman pitao zašto to radi.

Dok je njegov otac ostajao kod kuće, s izrazom lica kao da mu kilogram čioda razdire utrobu. Plašio se da sam ode negde, kao da iza svakog ugla vreba mafija. Samo kada bi ga Salmanova supruga Stela zamolila na samo njoj svojstven način, stari gospodin bi se pridružio, ali joj je pritom svako stavljao na znanje da to radi samo da bi njoj udovoljio. Tiho je zakerao na arapskom da ga Stela ne bi čula, nedostajao mu je kafić u kojem je bio stalan gost, i prijatelji, i novine. A nije mu bila ukusna ni nemačka ni italijanska kuhinja. Nekoliko godina kasnije otac je doživeo blag srčani udar pa je imao odličan razlog za otkazivanje svakog putovanja.

Uglavnom se osećao sasvim dobro. Međutim, čim bi majka počela da priča o svom sinu i Rimu, legao bi na krevet i danima nije želeo da ustane. Jednom je majka nasmejana

rekla Salmanu preko telefona da, kad god želi da umiri svog supruga, ispriča kako se upravo raspitivala o povoljnim letovima za Rim. Otac bi tada odmah dobio temperaturu koju je zaista bilo moguće izmeriti, a ona je onda mogla na miru sama da ide u posetu svojim prijateljicama u Damasku, bez tog večnog zakerala.

Salmanova veza sa Damaskom je, dakle, otkako je njegov otac doživeo srčani udar, postala labavija. Svodila se na jedan telefonski razgovor mesečno, a razgovarali su uvek o istom, šta majka upravo kuva, kome je išla u posetu, da li je bilo nekih skandala ili venčanja, ko se razveo, a ko umro. Često se Salman smejaao do suza dok je tako razgovarao sa majkom. Bila je duhovita i posedovala je neiscrpan rezervoar prepun glasina i anegdota. Doduše, istina je da ti razgovori nisu oživljavali sve one godine koje su snevale u njegovom pamćenju.

A onda je došla ta 2010. sa opštim pomilovanjem za sve političke prestupnike. Hasan Kadur, sirijski ambasador u Rimu, simpatičan čovek kojeg je Salman poznao skoro godinu dana, pitao je u martu još jednom postoji li u Damasku nešto što tereti Salmana: odgovor je bio da ne postoji. Međutim, iako je ambasador bio pametan diplomata sa bogatim iskustvom, Salman nije želeo da se nalazi sa njim u sirijskoj ambasadi na *Pjaci d'Arakoeli*. Bilo mu je draže da ga pozove u obližnji *Grand kafe Roma*, u kojem su posluživali ukusnu hranu i gde su na miru mogli da razgovaraju bez straha da će ih prisluškivati.

Salman nije želeo ništa da rizikuje. Istina, imao je nemački pasoš, ali kakva je korist od njega kada se nađeš usred diktature? Setio se angažovane studentkinje i socijalne radnice Elizabete Kezeman, koju je 1977. pred očima svetske javnosti uhapsila, mučila i ubila argentinska tajna služba. Ljudi su bili preneraženi, ali nemački političari nisu preduzeli ništa

da bi je spasli. Salman je znao da je sličnih slučajeva bilo i u Čileu, Kubi, Brazilu, Iraku i Saudijskoj Arabiji. U trenutku hapšenja sasvim si sam, a diktatorskom režimu koji te drži u ropstvu i muči još se i dodvoravaju i Zapad i Istok. Strah se, dakle, uvukao duboko u Salmanove kosti i zato je želeo da bude sasvim siguran.

Zamolio je svoju majku i Elijasa, brata od strica, da istraže okolnosti i u Damasku, a ovaj mu je posle nedelju dana potvrdio sledeće: ni u jednom od petnaest odeljenja tajne službe i ni na jednom graničnom prelazu ne postoji nikakav nalog protiv Salmana. Elias je to znao sasvim izvesno. Budući da je i sam bio oficir na visokom položaju unutar tajne službe.

Nakon što je Salman dobio i ovu poslednju potvrdu, sećanje na godine života u Damasku oživelo je tako snažno kao da se dogodilo juče.

Život u bekstvu

Salman je najednom bio u stanju da pred svojim unutarnjim okom sagleda događaje od pre četrdeset godina kao da je reč o nekom dobro sačuvanom dokumentarcu i pritom je, dok mu je srce dobovalo kao da će iskočiti iz grudi, svako uzbuđenje proživljavao ponovo.

Tačno je znao kakav je bio ukus trenutka njegovog uspešnog bekstva. Odahnuo je s olakšanjem kada je grupni taksi prešao kontrolnu tačku na sirijsko-libanskoj granici. Taksista je sirijskog graničara uveravao da je sve u redu dok mu je dodavao četiri pasoša svojih putnika. Napred je sedela jedna punačka žena sakrivena iza naočara za sunce i lošeg raspoloženja. Nosila je naočare za sunce i za vreme dvočasovne vožnje i nepomično zurila pravo ispred sebe poput gipsanog